

Шарын шатқалы

ЖАРИЯЛАНДЫ
12.05.2025

ТИРЕК СӨЗДЕР

biodiversity, charyn gorge, ecotourism, geological monument, sharinskaya outskirts, valley of pink castles, биоалуантүрлілік, биоразнообразие, геологический памятник, геологиялық ескерткіш, долина розовых замков, қызғылт қамалдар аңғары, чарыnskoe ущелье, шаринская окраина, шарын шатқалы, шарын шетені, экотуризм

СІЛТЕМЕ

<https://bilimger.kz/179163/>

Ермекова Сабрина Тимурқызы

«Тұран» университеті»

Ғылыми жетекшісі: **Қаршығаева Айнұр Аралбекқызы**

Аңдатпа. Бұл мақалада Қазақстанның ең ерекше табиғи ескерткіштерінің бірі – Шарын шатқалы жан-жақты қарастырылады. Шатқалдың географиялық орналасуы, геологиялық ерекшеліктері, табиғаты мен биоалуантүрлілігі талданады. Сонымен қатар, оның мәдени және тарихи маңызы, аңыздар мен халық арасындағы әңгімелерге негізделген танымалдығы сипатталады. Мақалада Шарын шатқалының туристік әлеуеті, оның ішінде «Қызғылт қамалдар аңғары», «Темірқазық жартасы» сияқты көрікті жерлері мен экотуризмді дамыту мүмкіндіктері қарастырылады. Шатқалдың экологиялық мәселелері, адам әрекеттерінің табиғатқа әсері және оны қорғау шаралары ерекше назарға алынады. Зерттеу барысында шатқалды қорғау мен тұрақты туризмді дамыту қажеттілігі баса айтылады. Мемлекеттік және қоғамдық ұйымдардың рөлі мен экологиялық ағарту жұмыстарының маңыздылығы да қарастырылады. Шарын шатқалының Қазақстан үшін табиғи, мәдени және туристік маңызы зор екені көрсетіліп, оны сақтау мен ұрпаққа жеткізуге бағытталған ұсыныстар беріледі.

Түйін сөздер: шарын шатқалы, геологиялық ескерткіш, биоалуантүрлілік, қызғылт қамалдар аңғары, экотуризм, шарын шетені.

Аннотация. В этой статье подробно рассматривается один из самых уникальных природных памятников Казахстана – Чарыnskoe ущелье. Анализируется географическое положение, геологические особенности, природа и биоразнообразие ущелья. Кроме того, он характеризуется культурным и историческим значением, популярностью, основанной на легендах и народных историях. В статье рассматривается туристический

потенциал Чарынского ущелья, в том числе такие достопримечательности, как «Долина розовых замков», «Темирказыкская Скала» и возможности развития экотуризма. Особое внимание уделяется экологическим проблемам ущелья, влиянию человеческой деятельности на природу и мерам по ее охране. В исследовании подчеркивается необходимость защиты ущелья и развития устойчивого туризма. Также рассматривается роль государственных и общественных организаций и важность работы по экологическому просвещению. Показано, что чарынское ущелье имеет большое природное, культурное и туристическое значение для Казахстана, даны рекомендации, направленные на его сохранение и передачу потомству.

Ключевые слова: чарынское ущелье, геологический памятник, биоразнообразие, долина розовых замков, экотуризм, шаринская окраина.

Abstract. This article examines in detail one of the most unique natural monuments of Kazakhstan – the Charyn Gorge. The geographical location, geological features, nature and biodiversity of the gorge are analyzed. In addition, it is characterized by cultural and historical significance, popularity based on legends and folk stories. The article examines the tourist potential of the Charyn Gorge, including attractions such as the Valley of Pink Castles, Temirkazyk Rock and ecotourism development opportunities. Special attention is paid to the ecological problems of the gorge, the impact of human activity on nature and measures to protect it. The study highlights the need to protect the gorge and promote sustainable tourism. The role of state and public organizations and the importance of environmental education are also considered. It is shown that the Charyn gorge has great natural, cultural and tourist importance for Kazakhstan, recommendations are given aimed at its preservation and transmission to posterity.

Key words: charyn gorge, geological monument, biodiversity, valley of pink castles, ecotourism, sharinskaya outskirts.

Кіріспе. Қазақстан – кең байтақ жерінде сан алуан табиғи көріністерді сақтаған ел. Солардың ішінде ерекше орын алатын табиғи ескерткіштердің бірі – Шарын шатқалы. Бұл таңғажайып шатқал тек Қазақстанның ғана емес, бүкіл әлемнің геологиялық құндылықтарының бірі болып саналады. Көптеген саяхатшылар мен ғалымдарды қызықтыратын бұл орын табиғаттың миллиондаған жылдар бойғы қажырлы жұмысының жемісі.

Шарын шатқалы Қазақстанның оңтүстік-шығысында, Алматы облысында орналасқан. Ол Іле өзені алабында, Шарын өзенінің бойымен 154 шақырымға созылып жатыр. Шатқалдың кей жерлерінің тереңдігі 300 метрге дейін жетеді. Алматы қаласынан шамамен 200 шақырым қашықтықта орналасқан бұл табиғи ескерткішке көлікпен жету оңай.

Шарын шатқалы – Қазақстан табиғатының ерекше құбылыстарының бірі. Оның негізгі

ерекшелігі – миллиондаған жылдар бойы жел мен су эрозиясы әсерінен қалыптасқан қызыл түсті жартас құрылымдары. Әсіресе, «Қызғылт қамалдар аңғары» ерекше пішінді жартастарымен әйгілі. Бұл аймақ Гранд-Каньонға ұқсас болғандықтан, жиі «Қазақстанның Гранд-Каньоны» деп аталады.

Шарын шатқалы тек әсем табиғатымен ғана емес, сонымен қатар сирек кездесетін өсімдіктер мен жануарлар дүниесімен де құнды. Мұнда мұз дәуірінен бері сақталған Шарын шетені өседі. Сонымен қатар, шатқал көптеген жануарлардың тіршілік ету ортасы болып табылады.

Шарын шатқалының табиғи, геологиялық және туристік маңызын зерттеу өте өзекті мәселе. Бұл табиғи ескерткіш экологиялық тұрғыдан да маңызды, өйткені ол Қазақстанның биоалуантүрлілігін сақтауда ерекше рөл атқарады. Сонымен қатар, шатқал экотуризмді дамыту үшін үлкен әлеуетке ие.

Оның пайда болуы ежелгі геологиялық процестермен, әсіресе жер қыртысының қозғалыстары мен су эрозиясымен байланысты. Бұл аймақтағы шөгінді жыныстар мен тау жыныстары уақыт өте келе өзгеріске ұшырап, қазіргі таңғажайып көрінісін жасаған.

Шарын өзені осы аймақта миллиондаған жылдар бойы өз арнасын ойып, шатқалдың терең әрі ерекше рельефін қалыптастырды. Климаттық өзгерістер, жаңбыр сулары мен желдің әсері де бұл процесті жеделдете түсті. Нәтижесінде, біз бүгін көріп отырған ерекше жартастар, шатқал қабырғалары және геологиялық түзілімдер пайда болды.

Шарын шатқалы негізінен қызыл-қоңыр шөгінді жыныстардан тұрады. Бұл жыныстардың құрамына құмтас, саз, конгломераттар және басқа да шөгінді тау жыныстары кіреді. Осы жыныстардың ерекше түстері шатқалға ерекше көрініс береді.

Жыныстардың көпшілігі палеоген және неоген кезеңдерінде қалыптасқан. Бұл кезеңдерде Қазақстан аумағында ежелгі теңіздер мен өзендер болған. Су түбінде жиналған шөгінділер уақыт өте келе тығыздалып, тау жыныстарына айналды. Миллиондаған жылдар өткен соң, теңіз шегініп, өзендер пайда болып, бұл аймақтың рельефі түбегейлі өзгерді.

Геологиялық тұрғыдан алғанда, Шарын шатқалы тек шөгінді жыныстардан ғана емес, сонымен қатар жанартаулық процестердің іздерін де сақтап қалған. Бұл оның табиғи тарихының күрделілігін көрсетеді.

Шарын шатқалының ең танымал бөліктерінің бірі – «Қызғылт қамалдар аңғары» (Долина замков). Бұл жердегі жартас түзілімдері ерекше пішіндерге ие, олар сыртқы көрінісі жағынан қамалдарға, мүсіндерге немесе фантастикалық ғимараттарға ұқсайды. Мұндай ерекше формалардың қалыптасуына эрозия процестері, желдің әсері, су ағындары мен температура өзгерістері себеп болды.

Жартастардың пішіні жылдар өткен сайын өзгеріп отырады. Желмен ұшқан ұсақ құм бөлшектері тау жыныстарын біртіндеп қажап, олардың құрылымын өзгертеді. Жауын-шашын да жыныстардың жарылуына және бұзылуына әсер етеді. Осылайша, Шарын шатқалы – үздіксіз өзгеріп, дамып отыратын табиғи процесс алаңы.

Кейбір жартастар мұнаралар, бағандар немесе көпірлерге ұқсайды. Бұл тек табиғаттың ғажайып күшін ғана емес, сонымен бірге геологиялық уақыттың өтуін де көрсетеді.

Бұл шатқал Алматы облысында, Іле Алатауының шығысында орналасқан және 154 шақырымға созылып жатыр. Ол өзінің ерекше геологиялық құрылымымен ғана емес, сонымен қатар бай флорасы мен фаунасымен де танымал. Бұл жердің табиғаты ерекше климаттық жағдайларға бейімделген көптеген өсімдіктер мен жануарлар түрлерінің өмір сүру ортасы болып табылады.

Шарын шатқалының өсімдіктер дүниесі алуан түрлі. Бұл аймақта 1000-нан астам өсімдік түрі кездеседі, олардың ішінде 50-ден астамы сирек және Қазақстанның Қызыл кітабына енгізілген.

Шарын шатқалының ең ерекше өсімдігі – Шарын шетені (*Fraxinus sogdiana*). Бұл үшінші дәуірден бері сақталып келген реликті өсімдік, яғни миллиондаған жылдар бойы өзгеріссіз қалған сирек ағаш түрі. Бұл шетен тек Шарын шатқалында ғана кездеседі және әлем бойынша таралу аймағы өте шектеулі. Шетен тоғайы Шарын өзенінің бойында өседі және 5 гектар аумақты алып жатыр.

Сонымен қатар, шатқалда сексеуіл, жыңғыл, жиде, тобылғы сияқты шөлейт аймақтарға тән өсімдіктер де кездеседі. Өзен маңында тал, терек сияқты ылғалды жақсы көретін өсімдіктер өседі.

Шарын шатқалы – көптеген жануарлар үшін қолайлы мекен. Мұнда 60-тан астам сүтқоректі, 100-ден аса құс түрі және 25-ке жуық бауырымен жорғалаушы тіршілік етеді.

Сүтқоректілерден шатқалда арқар, таутеке, түлкі, қарсақ, борсық, қасқыр және кірпі сияқты жануарлар кездеседі. Сонымен қатар, кеміргіштер мен жыртқыш аңдардың бірнеше түрі өмір сүреді.

Құстар дүниесі де өте бай. Бұл аймақта бүркіт, лашын, ителгі, үкі, көкқарға, ұзақ, дала қыраны, қара дегелек сияқты сирек кездесетін құстар тіршілік етеді. Олардың кейбірі Қазақстанның Қызыл кітабына енгізілген.

Бауырымен жорғалаушылардан шатқалда жылан, кесіртке, тасбақа сияқты шөлейт және жартасты аймақтарға бейімделген түрлер мекендейді. Бұл жануарлар шатқалдың климаты мен топырақ ерекшеліктеріне жақсы бейімделген.

Шарын шатқалы – табиғи экожүйе ретінде ерекше маңызға ие. Ол көптеген сирек

кездесетін өсімдіктер мен жануарлар түрлерінің тіршілік ету ортасы болып табылады.

1. Биоалуантүрлілікті сақтау – Шарын шатқалы көптеген эндемикалық және реликті өсімдіктер мен жануарлардың мекені. Бұл аймақ экологиялық тепе-теңдікті сақтау үшін маңызды.
2. Климаттық реттеу – Шарын шатқалының өсімдіктері ауаның тазалығын сақтап, топырақ эрозиясын азайтады.
3. Шарын өзені – шатқалдың негізгі су артериясы, ол жергілікті өсімдіктер мен жануарлардың өмір сүруіне қолайлы жағдай жасайды.
4. Туристік және ғылыми зерттеулер – Шарын шатқалы тек табиғи ескерткіш қана емес, сонымен қатар ғылыми-зерттеу және экотуризмді дамытуға қолайлы аймақ.

Оның өсімдіктер әлемі, жануарлар дүниесі және экологиялық маңызы оны ерекше табиғи аймақ ретінде көрсетеді. Бұл шатқалды қорғау және оның экожүйесін сақтау – болашақ ұрпақ үшін маңызды міндет. Экологиялық туризмді дамыту, табиғатты қорғау шараларын күшейту арқылы біз Шарын шатқалының бірегей биоалуантүрлілігін сақтай аламыз.

Шарын шатқалы бірнеше ерекше орындарымен танымал, олардың ішіндегі ең атақтылары:

1. Қызғылт қамалдар аңғары – шатқалдың ең танымал бөлігі. Бұл жерде алып қамалдарға ұқсайтын қызыл түсті жартас түзілімдері бар. Жартастардың ерекше формаларына байланысты бұл жерді «табиғат мүсіндерінің галереясы» деп те атайды.
2. Темірқазық жартасы – шатқалдағы ерекше табиғи түзілімдердің бірі. Ол биіктігі мен пішініне байланысты туристердің назарын аударады және түрлі фототурлар үшін танымал орынға айналған.
3. Шарын өзені – шатқалдың басты табиғи ерекшеліктерінің бірі. Өзен бойында жасыл өсімдіктер мен ағаштар өсіп, шатқалдың шөлді көрінісіне ерекше контраст береді. Өзеннің суы мөлдір әрі салқын, бұл оны демалуға және табиғат аясында серуендеуге тамаша орынға айналдырады.
4. Шетен тоғайы – шатқалда сақталған ерекше табиғи нысандардың бірі. Бұл жер мұз дәуірінен бері өзгеріссіз қалған сирек кездесетін шетен ағаштарымен ерекшеленеді.

Шарын шатқалы туристерге әртүрлі белсенді демалыс түрлерін ұсынады:

* Жаяу серуендеу (трекинг) – табиғатты тамашалағысы келетіндер үшін ең қолайлы нұсқа. Әсіресе, Қызғылт қамалдар аңғары бойымен серуендеу танымал.

* Фототурлар – шатқал өзінің ерекше көріністерімен фотографтар үшін таптырмас орын. Әсіресе, күннің шығуы мен батуында шатқал ерекше әдемі көрінеді.

* Кемпинг және шатырлы демалыс – табиғат аясында түнеуді ұнататындар үшін Шарын шатқалы тамаша орын. Жұлдызды аспан астында түнеу, табиғаттың тыныштығын сезіну ерекше әсер қалдырады.

* Рафтинг және балық аулау – Шарын өзені бойында кейбір бөліктерінде су спортымен айналысуға мүмкіндік бар.

Шарын шатқалы Алматы қаласынан шамамен 200 шақырым қашықтықта орналасқан, сондықтан оған жету үшін көлік қажет. Туристер үшін бірнеше инфрақұрылымдық нысандар қарастырылған:

* Шатқалға апаратын асфальт жолдар жақсартылған, бірақ кейбір учаскелерінде жол нашар болуы мүмкін.

* Туристік демалыс орындары – шатқал маңында арнайы демалыс аймақтары, көлеңкелі жерлер мен демалыс орындықтары бар.

* Қонақүйлер мен тамақтану орындары жоқ, сондықтан туристерге өздерімен бірге азық-түлік пен су ала келген жөн.

Туристерге арналған кеңестер:

* Жаз мезгілінде шатқалдағы ауа температурасы өте жоғары болады, сондықтан жеңіл киім, бас киім және күннен қорғайтын көзілдірік алу қажет.

* Күз және көктем мезгілдері серуендеу үшін ең қолайлы уақыт, өйткені күн ыстық емес, ал шатқалдың табиғаты ерекше көрініске ие болады.

* Қоқысты қалдырмау – Шарын шатқалы ерекше табиғи орын болғандықтан, оны таза ұстау әр туристің міндеті.

Шарын шатқалы – тек табиғи ғажайып қана емес, сонымен қатар мәдени және тарихи маңызы зор мекен. Ол ғасырлар бойы түрлі аңыздар мен халықтық әңгімелердің арқауы болып, ғалымдардың зерттеу объектісіне айналды. Шатқалдың ерекше көрінісі мен табиғаты ежелгі көшпелілерге үлкен әсер еткен, ал оның құпиялы ландшафты көптеген тарихи оқиғалардың куәгері болған.

Шарын шатқалына байланысты халық арасында бірнеше аңыздар сақталған. Солардың бірі – «Тасқа айналған батырлар» аңызы. Бұл аңыз бойынша, ежелгі дәуірде бір топ жауынгер өз жерін қорғау үшін шайқасқа түсіп, ақыры тасқа айналған екен. Бүгінде шатқалдағы ерекше пішінді жартастар осы батырларды еске түсіреді.

Тағы бір қызықты аңыз – «Шарынның сиқырлы алқабы» туралы. Халықтың айтуынша, шатқалдың кейбір бөліктерінде уақыттың баяулайтыны немесе жылдамдайтыны

байқалады. Бұл аңыздар туристер мен зерттеушілерді қызықтырып, бұл жердің тылсым табиғатын тануға ұмтылдырады.

Шарын шатқалының тарихын зерттеу бірнеше кезеңнен тұрады. Бұл аймақтағы алғашқы ғылыми зерттеулер XIX ғасырда басталды. Ресей империясының зерттеушілері, оның ішінде әйгілі саяхатшы П.П. Семенов-Тянь-Шанский, бұл аймақты зерттеп, оның табиғи ерекшеліктерін сипаттады.

Кейінгі зерттеулер XX ғасырда жалғасты. Археологтар мен геологтар Шарын өзені бойындағы жерлерден ежелгі адамдардың тұрақтарын тапты. Кейбір қазбаларда неолит дәуіріне жататын құралдар мен тастардан жасалған қару-жарақтар табылған. Бұл шатқал аймағында алғашқы қауымдық қоғамдардың өмір сүргенін дәлелдейді.

Сондай-ақ, бұл жерде Көк түріктер дәуіріне жататын кейбір археологиялық жәдігерлер табылған. Орта ғасырларда бұл аймақ Жібек жолының бір бөлігіне жақын болғандықтан, көшпелілердің тұрақты мекеніне айналған. Қазір зерттеушілер Шарын шатқалының тек табиғи мұра ғана емес, мәдени-тарихи ескерткіш екенін дәлелдейтін жаңа артефактілерді табуда.

Шарын шатқалы – Қазақстанның табиғи мұрасы, ерекше геологиялық құрылымы мен биоалуантүрлілігімен танымал аймақ. Алайда, соңғы жылдары адам әрекеті мен климаттық өзгерістердің әсерінен шатқалдың экологиялық жағдайы күрделі мәселелерге тап болуда. Бұл проблемаларды шешу үшін табиғатты қорғау шараларын күшейтіп, экотуризмді дамыту қажет.

Адамзаттың белсенді қызметі Шарын шатқалының табиғатына теріс әсер етуде. Ең алдымен, туристік жүктеменің артуы экожүйеге үлкен қауіп төндіреді. Жыл сайын мыңдаған саяхатшы шатқалға келіп, табиғи ландшафттың бұзылуына себепкер болуда. Бұл әсіресе танымал жерлер – «Қызғылт қамалдар аңғары» мен Шарын өзені маңы сияқты аймақтарда байқалады.

Туристердің рұқсат етілмеген жерлерде от жағуы, қоқыс қалдыруы және өсімдіктерді таптауы экожүйенің тепе-теңдігін бұзады. Сонымен қатар, көлік қозғалысының көбеюі топырақ эрозиясын күшейтіп, жер бедерінің бұзылуына алып келеді.

Аймақтың өнеркәсіптік ластануы да маңызды проблема болып отыр. Жергілікті ауыл шаруашылығы мен өндірістік кәсіпорындардан шыққан қалдықтар су ресурстарын ластауы мүмкін. Шарын өзеніне түскен химиялық заттар мен тыңайтқыштар балықтар мен өзен жануарларына зиян тигізіп, биоалуантүрліліктің азаюына әкелуі мүмкін.

Экожүйені сақтау үшін кешенді шаралар қабылдау қажет. Оның бірі – экотуризмді дамыту. Экологиялық туризм табиғи ортаны барынша сақтауға бағытталған және оның негізгі қағидаларына келесі шаралар жатады:

1. Туристтік маршруттарды реттеу – келушілер тек арнайы жолдармен жүруі керек. Бұл табиғи ландшафттың бұзылуын азайтады.
2. Қоқысқа қатаң бақылау – шатқалға кіру ережелері күшейтіліп, пластик қалдықтардың жиналуына жол бермеу үшін арнайы жәшіктер орнатылуы қажет.
3. Көлік қозғалысын шектеу – шатқалға жеке көлікпен кіруді азайтып, электрлік көліктер мен велосипедтерді пайдалануға шақыру.
4. Эко-білім беру бағдарламалары – жергілікті тұрғындар мен туристерге экологиялық мәдениетті насихаттау маңызды.

Шарын шатқалында «жасыл» инфрақұрылым дамыту да маңызды. Экотуризмді дамыту мақсатында экологиялық таза демалыс орындары, жаңартылатын энергия көздерін қолданатын лагерьлер, және био-ыдырайтын материалдардан жасалған туристік инфрақұрылым салу керек.

Шарын шатқалын қорғауда мемлекеттік және қоғамдық ұйымдардың рөлі зор. Қазақстан Үкіметі шатқалды ерекше қорғалатын табиғи аумақтар қатарына енгізіп, оның экожүйесін сақтау мақсатында түрлі заңдар мен бағдарламалар қабылдады.

Сонымен қатар, табиғат қорғау ұйымдары белсенді жұмыс атқаруда. «Қазақстанның биоалуантүрлілігін сақтау қоры», WWF (Дүниежүзілік табиғат қоры) және басқа да экологиялық ұйымдар шатқалдың жағдайын бақылап, қорғау шараларын ұйымдастыруда.

Қоғамдық ұйымдар мен еріктілер де экологиялық сенбіліктер өткізіп, қоқыс жинау, ағаш отырғызу және табиғатты қорғау туралы ақпарат тарату сияқты шараларға қатысуда.

Шарын шатқалы – Қазақстанның табиғи қазынасы. Алайда, адам әрекетінің әсері мен экологиялық проблемалар оның болашағына қауіп төндіруде. Бұл мәселелерді шешу үшін экотуризмді дамыту, қоршаған ортаны қорғау шараларын күшейту және мемлекеттік пен қоғамдық ұйымдардың белсенділігін арттыру қажет. Тек осылайша біз бұл ерекше табиғи орынды болашақ ұрпаққа сақтай аламыз.

Шарын шатқалы – Қазақстанның ең бірегей табиғи ескерткіштерінің бірі. Ол тек геологиялық тұрғыдан ғана емес, биологиялық және экологиялық маңызы жағынан да баға жетпес аймақ болып саналады. Бұл шатқал миллиондаған жылдар бойы қалыптасқан ерекше ландшафтымен, сирек кездесетін өсімдіктерімен және жануарлар дүниесінің алуантүрлілігімен ерекшеленеді. Сонымен қатар, Шарын шатқалының экологиялық, туристік және ғылыми маңызы да зор.

Шарын шатқалы – Қазақстан табиғатының көркем әрі құнды мұраларының бірі. Ол елдің табиғи байлығын ғана емес, сонымен қатар экологиялық тепе-теңдігін сақтауда

маңызды рөл атқарады. Бұл аймақ биоалуантүрлілікті қорғау, климаттық тепе-теңдікті сақтау және табиғи экожүйелерді зерттеу үшін ерекше мәнге ие.

Туризм тұрғысынан алғанда, Шарын шатқалы Қазақстандағы ең танымал демалыс орындарының бірі болып табылады. Оның ерекше табиғаты жыл сайын көптеген туристерді тартады, бұл аймақтың экотуризмді дамытудағы әлеуетін көрсетеді. Сонымен қатар, бұл шатқал тек Қазақстан азаматтары үшін ғана емес, шетелдік қонақтар үшін де қызықты табиғи нысан болып табылады.

Ғылыми тұрғыдан алғанда, Шарын шатқалы геология, биология және экология саласындағы зерттеулер үшін таптырмас аймақ. Мұнда зерттеушілер өсімдіктер мен жануарлардың сирек кездесетін түрлерін зерттеп, табиғи процестердің ерекшеліктерін талдай алады.

Шарын шатқалына баруды жоспарлаған туристер мен зерттеушілер үшін бірнеше маңызды ұсыныстар бар:

1. Табиғатты қорғау – шатқалға барған кезде қоқыс тастамау, өсімдіктерді жұлмау және жануарларды мазаламау маңызды.
2. Дұрыс жабдықталу – шатқалдың климаты құрғақ және күндіз өте ыстық болуы мүмкін, сондықтан күннен қорғайтын бас киім, көзілдірік, су және ыңғайлы аяқ киім алу қажет.
3. Қауіпсіздік шараларын сақтау – шатқалдағы кейбір жартастар мен жолдар қауіпті болуы мүмкін, сондықтан арнайы маршруттарды ұстану керек.
4. Экологиялық туризмді қолдау – жергілікті табиғат қорғау ұйымдарымен және гидтермен бірге экскурсия жасау шатқал табиғатын сақтау мен дамытуға өз үлесін қосады.

Шарын шатқалының табиғи байлығын сақтау – қазіргі және болашақ ұрпақ үшін өте маңызды. Өкінішке орай, антропогендік факторлардың әсері, яғни адамның шаруашылық әрекеттері шатқал экожүйесіне кері әсерін тигізуде. Мұнда туристердің қалдырған қоқыстары, кейбір өсімдіктердің жойылып кетуі, жануарлар тіршілігінің бұзылуы экологиялық тепе-теңдікті әлсіретеді.

Бұл мәселені шешу үшін:

- * Мемлекеттік және қоғамдық ұйымдар қорғау шараларын күшейтуі керек.
- * Экотуризмді дамыту арқылы табиғатты қорғауға бағытталған шаралар енгізу қажет.
- * Қорықтық аймақтар құру және шатқалды тұрақты бақылауда ұстау маңызды.
- * Экологиялық ағарту жұмыстарын жүргізу – адамдардың табиғатты қорғауға деген

жауапкершілігін арттырудың тиімді жолы.

Шарын шатқалы – Қазақстанның табиғи қазынасы. Оны сақтау және болашақ ұрпаққа жеткізу – барлығымыздың ортақ міндетіміз. Экологиялық туризмді дамыта отырып, табиғатқа ұқыптылықпен қарау арқылы біз бұл ерекше шатқалды келешек ұрпаққа таза және әсем күйінде қалдыра аламыз.

Әдебиеттер тізімі:

1. Арыстанбеков, Қ. Шарын шатқалы: табиғи мұра және экологиялық мәселелер // Алматы: ҚазҰУ баспасы, 2018.
2. Сейсенов, Ж. Қазақстанның геологиялық ескерткіштері. – Астана: Фолиант, 2020.
3. Нұрғали, Б. Қазақстанның ұлттық парктері мен қорықтары. – Алматы: Раритет, 2019.
4. Бердіғалиева, А. Экологиялық туризм және қоршаған орта // Экология және туризм журналы, №2, 2021.
5. National Geographic Қазақстан. Шарын шатқалы: геологиялық ерекшеліктері мен биоалуантүрлілігі // NatGeo Qazaqstan, 2022.
6. ҚР Экология, геология және табиғи ресурстар министрлігі. Шарын шатқалы мемлекеттік ұлттық табиғи паркі туралы деректер // Ресми сайт, 2023.
7. Абдрахманов, С. Қазақстанның табиғи ескерткіштері. – Алматы: Ғылым, 2017.
8. World Wildlife Fund (WWF). Charyn Canyon: Biodiversity and Conservation Measures // WWF Research Papers, 2021.
9. UNESCO World Heritage Centre. Charyn Canyon: Potential for Inclusion in the World Heritage List // UNESCO Reports, 2020.
10. Қазақстан Республикасының Қызыл кітабы. Сирек кездесетін өсімдіктер мен жануарлар. – Алматы: Атамұра, 2022.

ҚМ АА Куәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 Bilimger.kz Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.